

Dezső Krisztina

Egy huszadik századi pécsi orvos házaspár képi emlékei Flerkó Béla és Bárdos Vera fotóalbumai

Bevezetés

„Emlékek nélküli népek híre csak árnyék.”¹ Flerkó Béla 2002-ben a fenti Vörösmarty gondolattal zárta oktató-kutató orvosi szakmai munkáját és életét bemutató önéletrajzi könyvét.² Az idézet választásának érvényességét hangsúlyozza az a tény, hogy a kötet nagyban támaszkodik a professzor és felesége által összeállított albumokra, melyekben életútjuk során készült fényképeik és utazásaik emlékei kerültek összegyűjtésre.

Flerkó Béla (1924–2003) professzor meghatározó személyisége volt a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) oktatói-kutatói gárdájának. Orvosi tanulmányait kitüntetéssel végezte az Erzsébet Tudományegyetemen (ETE). 1946-tól dolgozott a Szentágotthai János (1912–1994) által vezetett Anatómiai Intézetben. 1964-től kapott tanszékvezetői megbízást, melyet 1992-ig látott el. A Pécsi Orvostudományi Egyetem rektoraként is tevékenykedett 1979 és 1985 között. Fő kutatási területe a neuroendokrinológia, főként az agyalapi mirigy neurohormonális működése és szabályozási folyamatai, valamint szaporodásbiológiai kérdések. 1982-től az MTA rendes tagja. Eredményeinek elismeréseként többször kapott meghívást külföldi kutatóintézetbe (UCLA, Maryland Egyetem). Meghívott „Geoffrey Harris Memorial Lecture” előadó volt 1979-ben. Több rangos hazai és nemzetközi tudományos szervezetben volt vezető és tag. A legjelentősebbek ezek közül a Nemzetközi Agykutató Társaság (IBRO) tagsága, valamint Nemzetközi Endokrinológiai Társaság, ahol elnöki pozíciót is betöltött.

A fotóalbumok másik főszereplője Bárdos Vera (1927–2011), Flerkó Béla felesége, akivel 1938-ban egy szászvári nyaraláson ismerkedett meg, 1951-ben házasodtak össze. Egy rövid ideig együtt is dolgoztak az Anatómiai Intézetben, de Bárdos Vera inkább elhagyta az intézetet, hogy ne álljon férje karrierjének útjában és fogorvosként folytatta munkáját. Életük végéig támogatták egymást, házasságuk legendásan jó volt.³

Flerkó professzor az említett könyv előszavában szolt arról, miként kezdte el dokumentálni maga és szűkebb családja életét, egyetemi intézetében végzett munkáját, munkatársaival közös mindennapjait és ünnepi eseményeit, majd a hivatalos és magáncélú utazásokat, s ezeket a képeket hogyan rendezték albumokba feleségével:

„1936. június 1-én Virág Ferenc pécsi megyés püspök bérmált meg 12 éves koromban. Béрмаapám ifj. Modensieder József, keresztapám id. Modensieder József szigetvári nyomdatulajdonos és könyvkereskedő fia volt, akitől béрмаajándékként egy kihúzható redőnyzáras Agfa fényképezőgépet kaptam. Így 12 éves koromtól kezdve rendszeresen fényképeztem és ezeket, főként a gimnazista és fiatal orvosként felvett

1 VÖRÖSMARTY 1963. 424.

2 FLERKÓ 2002. 206.

3 Flerkó Béla és felesége életéről lásd bővebben: DEZSŐ 2021. 181–198.

képeket egy, menyasszonyom, Bárdos Veronika (Vera), által szép kézimunka-borítóval ellátott fényképalbumba ragasztottam és fehér ceruzával a fényképek alá írtam az adatokat. Ez a szokásom megmaradt – mintegy hobby-vá vált és, amikor életemben először (32 éves koromban) átléptem a magyar határt, és 2 hónapot Csehszlovákiában – főleg Prágában – töltöttem, sokat fényképeztem, de – biztonság kedvéért – ansichtskártyákat is vásároltam és ezeket egy »1« jelzésű fényképalbumba helyeztem el, és történeti, valamint földrajzi pontosságú alá- illetve feliratokkal láttam el. Ezt követte a »2-es« számú »román«, majd a »3-as« számú »holland«, stb. album, illetve különböző számozású »családi« és »anatómiai« sorozatom van.”⁴

A fotóalbumokat a házaspár halála után végakaraturuk alapján a Pécsi Tudományegyetem Egyetemtörténeti Gyűjteménye kapta meg. Az albumok mellett Flerkó professzor életútját, szakmai eredményeit bemutató iratanyag, oklevelek, kitüntetések és könyvtárak jeles darabjai is ekkor gazdagították a múzeumi gyűjteményt.

Az albumok formai jellemzői⁵

Jelenleg 43 album található Flerkó Béla és felesége hagyatékából a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményben. Eredetileg még egy 0. számú album is tartozott a sorozathoz, melyben a Flerkó-Teimel család felmenőinek fényképeit helyezték el 1842-től az 1930-as évekig tartó időszakból.⁶ Két számozatlan családi albumban az 1936–1956, valamint az 1999–2003 közötti fotók kerültek elhelyezésre. A gyűjtemény nagy részét 39 számozott album teszi ki, melyek többsége a külföldi hivatalos és magáncélú utazásokat, a Pécsi Orvostudományi Egyetemen, illetve annak Anatómiai Intézetében folyó munkát, életet, ünnepeket mutatja be. A számozott albumok között is van néhány családi album. Az albumsorozat záró kötete az az albumba rendezett fényképgyűjtemény, amely 2004-ben készült – Flerkó professzor halála után egy évvel –, és a 80. születésnapjára emlékülés, illetve a temetői megemlékezés és emléktábla-avatás eseményeit tartalmazza.

1. kép – Flerkó Béla fényképezőgépével a kezében 1959-ben

⁴ FLERKÓ 2002. 5.

⁵ Az albumok leírásához a Magyar Fotográfiai Múzeum szempontrendszerét használtam. KINCSES 2000. 205–207.

⁶ Ezt az albumot Flerkó professzor említi könyvében, valamint néhány fotó is került a memoárkötetbe ezek közül. Azonban az album nem található meg a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményben, sorsa ismeretlen, valószínűleg 2011-ben nem került átadásra a hagyatékkal.

Két album tér el a formailag egységes albumsorozattól. Az 1936–1956 közötti családi fotókat tartalmazó albumot Bárdos Vera hímzett borítója díszíti. Az utolsó, 2004-es album pedig egyszerű, díszítés nélküli papírkötésű kötet. Formai tekintetben a számozott albumok teljesen egységesek, valószínűleg kifejezetten erre a célra készítették a tulajdosok. Az albumok 25x37 cm-es méretűek, szürkésfehér vászonnal borítottak, a belső lapokat piros zsinórral fűzték hozzá a borítótesthez. A belső lapok fekete fotókartonból készültek. A lapszám változtatható volt attól függően, hogy hány lapra volt szükség a témához, így az albumok lapszáma sem azonos, 40–50 oldal között változik. Az albumokba kerülő fényképeket, képeslapokat fotósarokkal rögzítették a lapokhoz. A fényképek alatt fehér ceruzával a képek leírása, egyéb információk, dátumok. Néhány, főként az utazásokkal kapcsolatos albumokban a borító belső oldalán rövid tartalomjegyzékű leírás található.

2. kép – Bárdos Vera és Flerkó Béla fotóalbumai

Az albumok tartalma

Flerkó Béla memoárkötetének összeállításakor készített egy pontos listát a fényképalbumok tartalmáról. Az albumokat három nagyobb tematikai egységbe sorolta – az elnevezések tőle származnak: családi albumok (7 db), a POTE Anatómiai Intézetének fotóalbumai (6 db) és az utazásokat bemutató kötetek (31 db).⁷ Az albumok szerkesztése során alapvetően a kronologikus rendet követték az összeállítók, azonban a három különböző típusú

⁷ Az egyes albumok részletes tematikáját lásd a mellékletben. Az albumok elnevezéséről Flerkó 2002-es könyvének írásakor készített egy katalógust, melyben már megtalálható ez a hármastagolás. E listának készült egy rövidebb, gépelt változata és egy hosszabb kézírásos változata. Az utóbbiban Flerkó részletesen ismerteti

album egymás mellett párhuzamosan fut. A családi és intézeti albumok esetében tiszta időrendiséget figyelhetünk meg, amikor az esedékes album betelt, akkor kezdték meg az új összeállítását és folyamatosan folytatták annak beteltéig. Az utazási albumoknál láthatunk némi eltérést, bár alapvetően itt is időrendben következnek az albumok, azonban a hosszabb időtartamú, sok helyszínt bejáró utazások külön-külön albumokat – esetenként több kötetet is – kaptak.⁸ Míg a rövidebb utazások esetén akár több év is összevonva szerepel egy-egy kötetben, addig az ugyanezen idő alatt tett hosszabb utazások külön albumokban lettek elhelyezve helyet. Például az 1960 és 1974 között a Szovjetunióban tartott kongresszusokon, konferenciákon való részvétel dokumentálása külön kötetben szerepel (19. album), vagy az 1974–75-ös évben kisebb, rövidebb időtartamú konferenciák, rendezvények Indiától, Svájcban át az Amerikai Egyesült Államokig szintén (23. album). Míg az ebben az időszakban zajlott hosszabb Japán tanulmányút és körutazás külön kötetet kapott (22. album).

Az anyag vizsgálatakor érdemes megnézni, hogy a Flerkó–Bárdos-féle fotóalbumok mennyiben felelnek meg a szakirodalom által megfogalmazott családi album kritériumoknak és valamennyi album beillik-e ebbe a sorba. A családi fénykép két módon definiálható, mely szerint meghatározó, hogy mi a fotók témája és milyen társas környezetben kerülnek felhasználásra.

„Az első definíció szerint minden fénykép családi fényképnek minősül, amin rokonok vagy családok szerepelnek. A második szerint minden fénykép, amelyet a család megőriz és olykor nézeget, családi fénykép. Mindkét definícióba befér a hivatásos fényképész által a család kérésére készített kép is. A két meghatározás között fontos különbség, hogy az utóbbi szélesebb, mivel benne foglaltatnak mindazok a képek, amelyeket a család megőriz, így azok is, amelyek nem családtagokat ábrázolnak. Így ide tartoznak a lakásbelsőkről, a család barátairól, »a kocsiról«, az előző lakásról, a kedvenc állatokról készített képek is.»⁹

A családi albumokban található privát fényképek Frank Heidtmann szerint alapvetően motívumszegények. Három nagyobb motívumcsoportot lehet elkülöníteni ezeknél a fotóknál. Az első a privát vagy szervezett összejövetelek képei, melyekbe az ünnepek, vendégségek, iniciáció rítusok (esküvő, keresztlő, gyászszertartás), jubileumok ünnepelése és a szervezett szabadidőcsoportok fotói kerülnek. A második a már fent is említett „enyém” területéről készített képek: szerzemények és „demonstratív konzum”, melyek az autó, a ház, lakás, a kert vagy akár a nyaralás megörökítése is lehet. A harmadik csoportot a gyerekek és állatok fotói teszik ki.¹⁰ A kutató felteszi a kérdést, hogy miért csak ezeket a dolgokat fényképezik az amatőr fotósok? A válasz véleménye szerint abban rejlik, hogy

„túlnyomórészt a hozzájuk közelállót fényképezik, személyes életüket, lehetőleg bemutatható formában rögzítik. Úgy tűnik, az amatőr-fotográfia lényegében az egyéni élet és nem utolsó sorban az egyéni státusz dokumentációja, bár sok az ön-

a fényképalbumok tartalmát. A listákat szintén a Pécsi Egyetem történelmi Gyűjtemény őrzi. PETGY Flerkó fényképalbum katalógus 2002.

⁸ Ilyen több kötetes albumok például az 1962-es amerikai tanulmányút három albuma (5., 6. és 7. album), illetve szintén 1962-ből az olaszországi utazás albumai (8. és 9. album).

⁹ BOERDAM – MARTINIUS 2000. 154.

¹⁰ HEIDTMANN 2000. 26.

megvalósítás is. Ez és a felsorolt súlypontok utalnak arra, hogy túlnyomó részben »individuális szükségletek« vezetnek ehhez a tevékenységhez. Megfigyelhető eközben a gyakran velejáró szociális kommunikációra utalva, hogy az amatőr-fotográfia a »szociális szükségletek« kielégítésére törekszik, különösen az emberek egymás közti kapcsolatára, a kontaktusra, egymás felé fordulásra, emocionális támogatásra, valamilyen csoporthoz vagy társasághoz való tartozásra. Az »individuális szükségletek«-en többnyire az értékelés és elismerés igénye értendő. [sic!]¹¹

Az általunk vizsgált albumokban megjelenő fotográfiák többsége is ezen típusokba sorolható képeket tartalmaz. Az első két családi album utólagos összeállítás eredménye. A fiatal házaspár Flerkó Béla és Bárdos Vera a különálló családi fotográfiákból egy közös családi albumot konstruált meg, melyben párhuzamosan követhető a két fiatal életútja a nagyszülők, szülők képeitől a gyermekkori fotókon át az elemi és középiskolai képekig, majd a megismerkedésük utáni első fotóktól a házasságkötés utáni közös képekig. A későbbi családi albumokra is jellemző az, amit általánosan elmondtunk, hogy jelentős részét teszik ki a kötetekbe került fotóknak a családi ünnepek: eljegyzések, házasságkötések, keresztelek, diplomaátadók, avatások bemutatása, majd az ezek után a családnál elköltött étkezések, összejövetelek dokumentálása. A hagyományos ünnepek: születés- és névnapok, karácsony, húsvét is természetesen megjelennek ezekben az albumokban. A fényképek egy része hivatásos fotográfus által készített műtermi kép, mint az alábbi eljegyzési fotó. De a fotográfiák többségét Flerkó vagy a felesége, esetleg valaki a társaságból készítette, ezek pillanatképek, melyek sokkal jobban érzékeltetik milyen volt a hangulat az összejövetelen, milyen érzelmi kapcsolatok, dinamika működött a csoporton belül. A képek jelentős része éppen ezért nem is éles, sokszor bemozdulnak a szereplők, vagy nem túl előnyösen mutatja őket a felvétel, de emiatt gyakran sokkal élettelibbek és beszédesebbek, mint a műtermi képek.

3. kép – Bárdos Vera és Flerkó Béla eljegyzési fényképe 1949-ből

11 HEIDTMANN 2000. 26.

4. kép – Szentágothai Jánosné, Bárdos Vera és Szentágothaiék unokája, Viola Bence egy révfülöpi nyaraláson 1978-ban

5. kép – 1980 szilvesztere Flerkő Béláéknál: Szentágothai János, Martyn Ferenc és háttal Szabó Zoltán

Nemcsak az ünnepi alkalmon résztvevő embereket, hanem az ételeket, a szépen terített asztalt, vagy az ajándékba kapott virágcsokrokat is külön megörökítik. Tehát a fotók szereplőin kívül nagyon fontos volt az a környezet is, és annak megörökítése, melyben a Flerkó házaspár élt. Flerkó professzor visszaemlékezéseiben is külön fejezetet szentel a két háznak, melyben az évek során laktak. Nemcsak a házak történetével, hanem a berendezéssel, annak kiemelkedő darabjaival sokat foglalatoskodtak: régi értékes bútorokat, antik és kortárs festményeket vásároltak, kaptak ajándékba. Valószínűleg mindent dokumentáltak, mert könyvében szinte napra pontosan leírta, hogy melyik festményt, porcelánt, dísztárgyat vagy bútort, hol és mennyiért vásárolták, illetve kitől, mikor és milyen alkalomra kapták ajándékba.¹² Érdekesség, hogy az albumokban néhány családi esemény aláírásaiban nemcsak azt emeli ki a professzor, hogy ki látható a képen és milyen alkalomból gyűlt össze a társaság, hanem azt is, hogy milyen festmény, bútor látható a képen. Érdemes egyetlen helyiség, a hall leírását elolvasni, hogy lássuk milyen büszkeséggel mutatták meg lakásukat a látogatóknak:

„Visszatérve lakásunkra, a hallban – a már említett Kunffy Lajos és Vén Emil festmény mellett egy pécsi mester, Platty [sic!] festménye és a bajai Weingartner, valamint a budapesti Igmándi-Schranz festményei mellett – Elekfy Jenő, Rochboch, Szász Endre és két általa aláírt Szőnyi István rézkarc és egy nekünk dedikált Martyn Ferenc kép van. Nem részletezem a delfti, rosenthali és Zsolnay porcelán tálakat és vázákat, csupán a legrégebbi, igen szép fali tálat említem meg, amin Zsolnay Vilmos két unokája: Teréz és Júlia monogramjai láthatók. Intézeti munkatársaimtól kaptam 70. születésnapomra. Szorgos gyűjtésünk eredményeként lakásunk – túlzás nélkül állíthatom – szép, de ugyanakkor nem múzeum-szerű. Amikor első alkalommal Cserháti megyés püspök úr belépett lakásunkba azt mondta: »Ez egy valóban nagypolgári lakás, tele műkincsekkel.«¹³

6. kép – A nappali szoba berendezése az 1970-es évek elején festményekkel és antik bútorokkal

Nemcsak a lakásbelsőt, hanem a kertet is évente részletesen dokumentálták, legalább olyan fontos szerepet játszott életükben, mint a lakás. Ez is reprezentáns része volt a már említett szép nagypolgári otthonnak. Nemcsak a pihenésnek, kikapcsolódásnak adott helyszínt, hanem a házban megforduló magyar és külföldi vendégek fogadásának színtere is volt. Flerkó Béla így emlékszik vissza a József utcai ház kertjére:

¹² FLERKÓ 2002. 13., 53–57., 59.

¹³ FLERKÓ 2002. 59.

„Tavasszal [1979-ben] rendbe hozta a város a kertet a mögöttes területtől elválasztó falat, amire én még kb. egy méter magas fémkerítést készítettem, amit pár év alatt növényekkel befuttatva északról is beláthatatlanná tettük kertünket, ahol sok rózsza- és hortenziatő van és van egy nagy vérszilva-fa maradványa, ami sajnos elöregedett és tönkrement. Fenyőfát és bokrokat ültettünk. A kert közepén egy 4x3 méteres cementlapokkal lefedett (a lapok között fű nő) tér, mögötte egy páfrányoktól övezett kb. 2x1 méteres vízinnövényekkel megrakott medence van. A saját északi és a szomszédos ház fala is mind zölddel befuttatva, valóban szép és jól izolált kis kertünk van a város közepén. 23 év óta a kertet Vera, a futókat én tartom rendben. Megfelelő kerti bútorzatunk lévén, a nyári és kora őszi időben a baráti és társadalmi kötelezettségünkön adódó vacsora előtti aperitifet a kertben fogyasztjuk és, ha nincs eső, Verával kettesben is ott vacsorázunk.”¹⁴

7. kép – Bárdos Vera a József utcai ház kertjében 1981 őszi

Már az 1936 és 1956 közötti időszakot felölelő album végén feltűnnek a Pécsi Orvostudományi Egyetem és az előd intézmény, az Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának nagynevű professzorait bemutató portrék a családi albumban. Bár az intézeti és egyetemi életet dokumentáló fotók külön albumokat kaptak, mégis ugyanazokkal a szereplőkkel találkozunk a családi albumkötetek lapjain is. Míg például az intézeti albumokban láthatjuk Szentágothai Jánost, ahogy értekezletet tart, vizsgálatokat végez, előad, intézeti kirándulásokat vezet, vagy névnapi köszöntőt mond, addig a családi albumokban a Flerkóék kertjében rendezett vacsorákon, karácsonyi ünnepeken már

¹⁴ FLERKÓ 2002. 57.

gyermekeivel, feleségével tűnik fel a professzor. De igaz ez az Anatómiai Intézet szinte valamennyi dolgozójára, Flerkó munkatársai rendre feltűnnek a családi album fotóin is: közös balatoni, magyarországi nyaralások, névnapok, születésnapok, karácsonyi ünnepek alkalmi és a gyerekek. A külföldi vendégprofesszorok, kutatók is állandó szereplői mindkét albumtípusnak, a hivatalos egyetemi programok után Flerkóék vendégszeretétét is élvezhették kötetlenebb formában, mint az intézetben előadás vagy kutatómunka közben. Nagyon sok, szoros baráti kapcsolat is kialakult a külföldi vendégekkel. Ezt bizonyítja az a sok-sok Japánból, Amerikából vagy Németországból érkezett fényképes karácsonyi üdvözlő, mely a családi album lapjait gazdagította. A házaspár tudatosan törekedett arra, hogy a hozzájuk érkező vendégek nyomot hagyjanak maguk után: fénykép készült a látogatásról, illetve vendégkönyvet is vezettek, melyet a hozzájuk érkező látogatókkal aláírtak.¹⁵

8. kép – Akira Akimura és felesége látogatása Flerkóéknál 1984-ben

A családi albumok kapcsán már szoltunk arról, hogy milyen sok személyi átfedés van az Anatómiai Intézet albumaival. Ez bizonyára abból adódott, hogy az 1940-es évek végétől egy rendkívül kiemelkedő szakmai gárda jött itt létre Szentágothai János vezetésével. Szentágothai professzor törekedett arra, hogy a szakmai munkán túl jó személyes és baráti kapcsolat is épüljön ki az intézet munkatársai között.

¹⁵ A vendégkönyv szintén a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményben található. Flerkóék Szentágothai János bízgatására kezdték el vezetni a vendégkönyvet a hozzájuk érkező látogatók bejegyzéseivel, hiszen tisztában voltak vele, hogy nemzetközi hírű kutatók, tudósok és Pécs neves személyiségei fordulnak meg náluk, és fontos ezen látogatások megörökítése. PETGY Flerkó vendégkönyv.

9. kép – Flerkó Béla 60. születésnapja 1984-ben az Anatómiai Intézet munkatársaival

„Zseniálisan tudta összekovácsolni és összetartani fiatal munkatársait. Velük szinte minden vasárnap 15–20 km-t gyalogolt a Mecseken, s közben tudományról, filozófiáról, történelemről, művészetekről, irodalomról folyt a beszélgetés vagy vita. Csodáltuk sokirányú és mélyen szántó műveltségét, szinte minden iránt megnyilvánuló érdeklődését és művészi adottságát. Shakespearet angolul, Goethet, Schillert vagy egyik kedvencét Rilket, németül idézte (...) A kirándulások alkalmával szeretett gombát gyűjteni – nagy szakértő volt nemcsak a különböző gombafajták felismerésében, hanem azok elkészítésében is – és rákászni. Akkor még sok rák volt főleg keleti Mecsek patakjaiban. Ma is emlékszem az első rákfogási bemutatóra. Kihegyezett egy botot és a végére húzta egy sebtében elkapott béka combját. A béka combot a patak vizében lévő nagyobb kövek felett mozgatva, hamarosan előcsalogatott egy rákot. (...) Egyébként kitűnő szakács volt; főleg a balatonlellei villa udvarán szabad tűzön készített agyagban sült kacsái maradtak emlékezetesek számunkra, akik élvezhettük. Örömmel vett részt a különböző alkalmakkal (farsang, tanévzáró »társulati ülés« stb.) rendezett vidám intézeti összejöveteleken és sok időt töltött együtt tanítványaival a tudományos kongresszusokon is.”¹⁶

¹⁶ FLERKÓ 2002. 38–39.

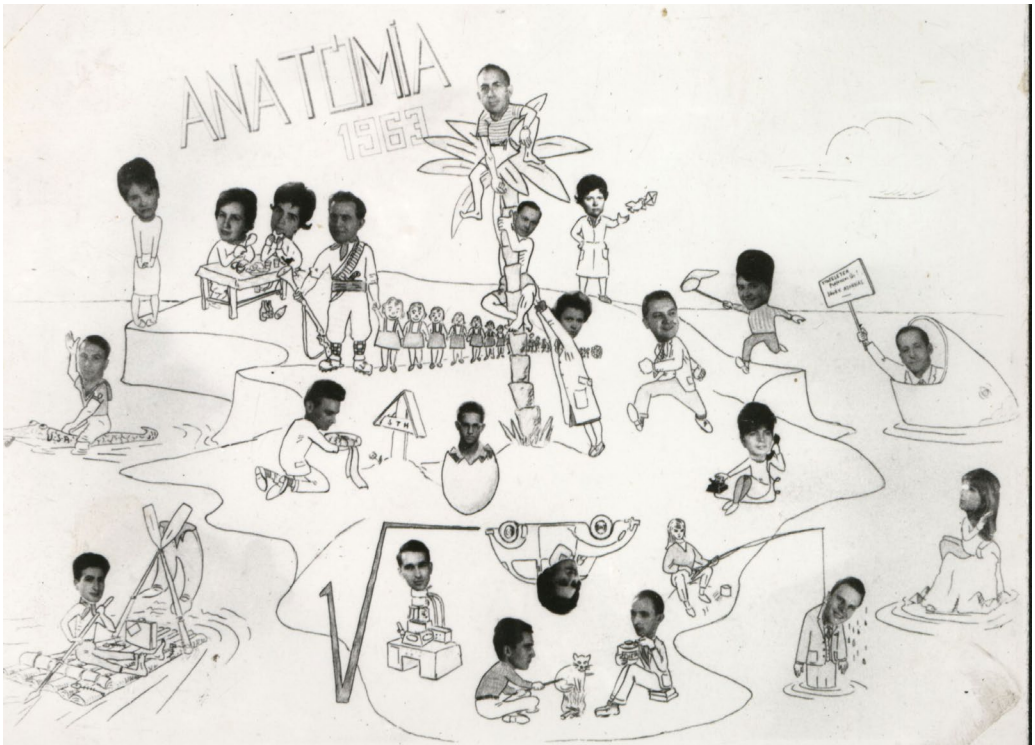
10. kép – A Mecsek egyik patakjában rákászó Szentágothai János

A fenti visszaemlékezésből is talán érzékelhető, hogy az intézet gyakorlatilag egy nagy családként működött: hétköznapokkal, munkával, ünnepekkel, vendégek érkezésével, s ezeket az eseményeket dokumentálták is. Az Anatómiai Intézet albumai tulajdonképpen az intézet „családi albumaiként” funkcionálnak. Itt kell megjegyezni, hogy általában a klasszikus családi albumokban nem jelennek meg a munkavégzéssel kapcsolatos képek, mivel ezek képei általában a már említett családi ünnepek, kivételes alkalmak és a reprezentációs tárgyak köré csoportosulnak. A munkás hétköznapok megörökítésének képei ilyen értelemben nem tartoznak a családi fotók motívumai közé. Az általunk vizsgált albumokban azonban sok olyan kép is szerepel, amely az Anatómiai Intézet napi munkáját örökíti meg: egyetemi oktatás, előadások, gyakorlatok tartása, kutatómunka, boncolások, állatkísérletek, új mikroszkóp beüzemelése, értekezletek stb. A munka presztízse és fontossága, valamint a képen szereplő személyek státusza indokolja azt, hogy ezek a képek szép számmal készültek és kerültek az albumba. Flerkó Béla tisztában volt azzal, hogy nemcsak a maguk számára, hanem az utókornak is készülnek ezek a fényképek, amelyek dokumentálják az 1950-es vagy az 1970-es években végzett intézeti munkát, az eszközpark változását, az intézeti elhelyezés változtatásait és természetesen az itt megforduló kutatók személyét, neves külföldi vendégek látogatásait. Vannak az albumokban a kötetlenebb eseményekről is képek: névnapi ünnepségek, közös intézeti farsang, évzáró összejövetelek. Külföldi mintára évente készítettek az intézetben újévi vicces üdvözlőlapot, mely mindig megjelenik az intézeti albumokban is.

11. kép – Bárδος Vera gyakorlatot tart egyetemi hallgatók részére a POTE Anatómiai Intézetében 1958-ban

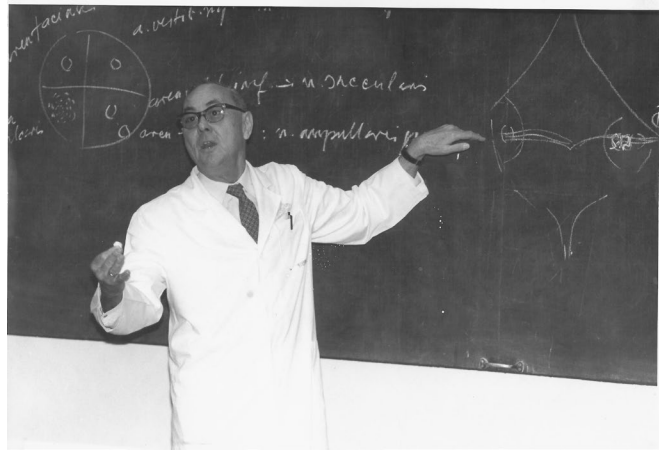

12. kép – Az intézet 1963-as üdvözlőlapja

13. kép – Az 1971-es évadzáró testületi ülés Siklóson, Flerkó Béla és Lázár Gyula

14. kép – Flerkó Béla anatómia előadást tart a Pécsi Orvostudományi Egyetemen 1985-ben

Az utazási albumok teljesen más felépítést és metódust követnek. Egy-egy utazás teljes dokumentálása volt a cél. Érdekesség talán, hogy a belföldi utazások egyetlen esetben sem kaptak külön albumot. Ezek a nyaralások általában az adott év családi albumába kerültek be. Az utazási albumok csak a hivatalos és magáncélú külföldi utazásokat tartalmazzák. Az első, 1956-os prágai tanulmányúttól egészen az utolsó, 1992-es Nizzában megrendezett Nemzetközi Endokrinológiai Kongresszusig. Flerkó utolsó külföldi útja Hollandiába vezetett, Utrechtben adott elő 1994-ben egy symposiumon, ez már nincs dokumentálva az albumokban. Az utazásokat bemutató albumok lényeges eltéréseket mutatnak az előzőekben tárgyalt típusokhoz képest. Itt elsősorban az úticélon és az ott látottakon van a hangsúly. Az amatőr fotográfiák nagy része Flerkó Bélát, a feleségét vagy az útitársaikat ábrázolják a nevezetességek előtt felvéve. Jóval kevesebb a tájkép, a városkép és a látnivalókról készült fotó. A hivatalos utakon készült, hivatásos fotós által készített konferenciaképek, csoportképek is az adott úthoz kerültek beragasztásra. Az albumokban a fotók mellett megjelennek a helyben vásárolt képeslapok, a szóróanyagokból, kiadványokból kivágott képek, térképek, esetleg belépők, névjegykártyák, meghívók stb. A kötetekben egy-egy külföldi út részletesen végigkövethető, a múzeumokban található legérdekesebb, legfontosabb műtárgyak, a felkeresett nevezetességek belső terei, a templomok oltárai, kegytárgyai is szerepelnek a helyben vásárolt jó minőségű képeslapokon. Az aláírások viszonylag részletes információkat adnak az adott helyszínről, múzeumról vagy a képen látható műtárgyról, festményekről. Flerkó Béla és Bárdos Vera szinte minden utazáson felkereste az adott város, ország látnivalóit, érdeklődtek a természeti és épített örökség kincsei iránt, értő szemmel tekintettek a látottakra, ezt érezni az album összeállításain, a kiemeléseken, a képek alatti jegyzeteken. Tudjuk, hogy a Flerkó-házban tartott összejöveteleken kézbe vették ezeket az albumokat, a kötetek képei alapján mesélték el az utazások történetét és illusztrációként az albumok képanyaga szolgált a mondandó mellé. A 2002-es memoár-kötet alapja is az ezen albumok által elmesélt történet, az egyes utazások leírásánál Flerkó professzor hivatkozik arra az albumkötetre, amelyben annak képi emlékei találhatóak.

15-16. kép - Az 1. számú, 1956-1957-es csehszlovák tanulmányutató album lapjai

A miha Restben Kamezawa
Vera, Shigetomi és val.
velem

A Nagano Prefektúrában
lévő Tokakūchi Shrine
Torii-ja előtt

Prof. K. Takewaki

ASO melkán craterének
szélén

Záró gondolatok

Flerkó Béla és felesége fotóalbumainak segítségével nyomon követhető egy 20. századi pécsi, de világszerte elismert kutatóprofesszor életútja. Azonban az albumokban jóval több kutatási lehetőség rejlik még. Érdeemes lehet vizsgálni a szocialista Magyarországon élő, de a nyugati országokban gyakran megforduló egyetemi professzorok utazási lehetőségeit, azt, hogy milyen eseményekre juthattak el, mikor vihették magukkal a családtagjaikat is. De az albumok fényképei alapján jól rekonstruálható az a kapcsolati háló is, amely a Flerkó–Bárdos házaspár körül kialakult. A képek a kapcsolat minőségéről is beszédesen szólnak. A POTE Anatómiai Intézete történetének kutatása kapcsán is megkerülhetetlenek a fényképek. Olyan unikális képeket lelhetünk az albumokban, amelyek hivatalos csatornákon nem jelentek meg a korszakban, de adalékot nyújthatnak annak jobb megismeréséhez.

Az albumok egy része már digitalizálásra került, elérhető és kereshető a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont adatbázisaiban.¹⁷

19. kép – Mattyasovszky-Zsolnay Péterné és Mattyasovszky-Zsolnay Zsófia nézik Flerkó Béláék egyik fotóalbumát

¹⁷ A PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont E-kéPEK gyűjteményében: https://www.lib.pte.hu/hu/gyujtemenyeink/e_kepek-31 [2021.11.10.], illetve Huntéka adatbázisában: <https://egyetemtorstenet.lib.pte.hu/online-collection/-/results/init> [2021.11.10.].

KÉPJEGYZÉK

1. kép Flerkó Béla fényképezőgépével a kezében 1959-ben. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 13. album.
2. kép Flerkó Béla és Bárdos Vera fotóalbumai. A szerző felvétele.
3. kép Bárdos Vera és Flerkó Béla eljegyzési fényképe 1949-ből. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla számozatlan album 1936–1956.
4. kép Szentágothai Jánosné, Bárdos Vera és Szentágothaiék unokája, Viola Bence révfülöpi nyaraláson 1978-ban. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 27. album.
5. kép 1980 szilvesztere Flerkó Béláéknál: Szentágothai János, Martyn Ferenc és háttal Szabó Zoltán. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 27. album.
6. kép A nappali szoba berendezése az 1970-es évek elején festményekkel és antik bútorokkal. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 27. album.
7. kép Bárdos Vera a József utcai ház kertjében 1981 nyarán. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 30. album.
8. kép Akira Akimura és felesége látogatása Flerkóéknál 1984-ben. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 27. album.
9. kép Flerkó Béla 60. születésnapja 1984-ben az Anatómiai Intézet munkatársaival. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 30. album.
10. kép A Mecsek egyik patakjában rákászó Szentágothai János. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 13. album.
11. kép Bárdos Vera gyakorlatot tart egyetemi hallgatók részére a POTE Anatómiai Intézetében 1958-ban. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 13. album.
12. kép Az intézet 1963-as üdvözlőlapja. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 13. album.
13. kép Az 1971-es évadzáró testületi ülés Siklóson, Flerkó Béla és Lázár Gyula. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 13/a. album.
14. kép Flerkó Béla anatómia előadást tart a Pécsi Orvostudományi Egyetemen 1985-ben. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 33. album.
- 15–16. kép Az 1. számú 1956–1957-es csehszlovák tanulmányutat bemutató album lapjai. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 1. album.

- 17–18. kép Az 1975-ös japán utat bemutató album lapjai. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 22. album.
19. kép Mattyasovszky-Zsolnay Péterné és Mattyasovszky-Zsolnay Zsófia nézik Flerkó Béláék egyik fotóalbumát. PETGY Eredeti Archív Fotógyűjtemény. Flerkó Béla 39. album.

FORRÁSOK

- PETGY Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
Flerkó Béla fényképalbum-katalógusa 2002
Flerkó Béla és Bárdos Vera fényképalbumai 1936–2004
Flerkó Béla és Bárdos Vera vendégkönyve 1959–2000

IRODALOM

- BOERDAM –
Martinius 2000 BOERDAM, Jaap – MARTINIUS, Warna Oosterbaan: Családi fényképek – szociológiai megközelítésben. In: *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.* Szerk. R. NAGY József. Miskolc, 2000. 154–172.
- DEZSŐ 2021 DEZSŐ Krisztina: Hatvan év az anatómiai kutatás és oktatás pécsi műhelyében. Flerkó Béla (1924–2003). *Per Aspera Ad Astra* 8. (2021):2. 181–198.
- FLERKÓ 2002 FLERKÓ Béla: *Egy oktató-kutató orvos emlékei*. Pécs, 2002.
- HEIDTMANN 2000 HEIDTMANN, Frank: Széljegyzetek az amatőr-fotográfiához. In: *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.* Szerk. R. NAGY József. Miskolc, 2000. 25–30.
- KINCSES 2000 KINCSES Károly: Fényképalbumok komplex leírásának szempontjai. In: *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.* Szerk. R. NAGY József. Miskolc, 2000. 205–207.
- VÖRÖSMARTY 1963 VÖRÖSMARTY Mihály: Emléksorok. In: *Vörösmarty Mihály összes költeményei*. Budapest, 1963. 424.

Melléklet

Flerkó Béla és Bárdos Vera fotóalbumai

Album sorszám	Az album időhatárai	Az album tematikája
0. album (hiányzó album)	1906–1935	Családi album I.: A Flerkó és Bárdos család képei, elemi iskolai képek.
Sorszám nélkül	1936–1956	Családi album II.: A Flerkó és Bárdos család képei, Pius Gimnázium, nyaralások, POTE tanulmányok, POTE, ETE tanári kar.
1. album	1956–1957	Csehszlovákia: Pozsony, Brno, Plzen, Marienbad, Karlsbad, Locket, Cheb, Karlsstein, Olomouc, Kutna Hora, Prága (Csehszlovák Akadémia Biológiai és Fizikai Kutatóintézet), Kassa, Lőcse, Pozsony; Lengyelország: Katowice, Krakkó, Tátra.
2. album	1958	Románia: Bukarest, Vaskapu, Jassi, Eforia, Mamaia, Agigea; Erdély: Brassó, Segesvár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár, Herkulesfürdő.
3. album	1959	Hollandia: Leiden, Hága, Delft, Amszterdam, Rotterdam, Arnhem.
4. album	1959	Nürnbergtől Bécsig: 1959. február–március – NSZK: Nürnberg, Bonn, Köln, Bad Godesberg; 1959. május–június – Brüsszel, Párizs, Zürich, München, Salzburg, Bécs.
5. album	1961–1962	USA: New York, Bloomington, Lexington, Durham, Atlanta, Miami, Baltimore, Washington, Chicago, Los Angeles.
6. album	1962	USA: Los Angeles – California Egyetem (U.C.L.A), California.
7. album	1962	USA: Los Angeles – California Egyetem (U.C.L.A), St. Monica, Disneyland, Las Vegas, San Francisco, Cleveland, Minneapolis, Buffalo, New York.
8. album	1962	Olaszország: Milánó, Lago Maggiore, Como, Portofino, Bologna, Firenze, Róma, Nápoly, Capri, Sorrento, Amalfi.

9. album	1962	Olaszország: Pompei, Ravenna, Ferrara, Padova, Velence, Verona, Pisa, Lucca, Siena, San Gimignano.
10. album	1962	Svájc: Zürich, Genf, Lausanne; Franciaország: Párizs, Chamonix; Nagy-Britannia: London.
11. album	1962	Hollandia: Amszterdam; Belgium: Antwerpen, Leuven, Brügge, Gent; NSZK: Aachen, Bonn, Nürnberg, München; Ausztria: Salzburg, Bécs.
12. album	1958–1969	Családi album III.: POTE tanári kar, kongresszusok, belföldi nyaralások.
13. album	1942–1967	Anatómiai Intézet albuma I.: intézeti munka, külföldi és hazai kongresszusok, rendezvények, Szentágotthai János vezetése alatti intézet, Dischka utcai épület.
13/a. album	1967–1978	Anatómiai Intézet albuma II.: intézeti munka, külföldi és hazai kongresszusok, rendezvények, külföldi vendégek, Szigeti útra költözés, országgyűlési képviselőség, kitüntetések, intézetvezetőség.
14. album	1965–1967	NDK: Potsdam, Berlin, Erfurt, Weimar, Naumburg, Drezda.
15. album	1968	Mexikó; Svédország: Stockholm, Sigtuna, Göteborg; Finnország: Helsinki, Turku; Olaszország: Milánó; Franciaország: Párizs – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
16. album	1969	Olaszország: Firenze, Orvieto, Siena, Pavia, Pisa, Como, Bergamo, Velence; Hollandia: Bennekom, Hága; NSZK: Bad Godesberg, Göttingen, Frankfurt am Main; Franciaország: Marseilles, Avignon, Arles, Aix-en-Provence; Bulgária: Szófia – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
17. album	1970–1971	Jugoszlávia: Belgrád, Újvidék; USA: Los Angeles, San Antonio, Houston, Washington, Mount Vernon, Bethesda, Chicago, East Lansing, New York; NSZK: München; Csehszlovákia: Pozsony, Táttra; Lengyelország: Krakkó, Katowice, Varsó – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.

18. album	1972	Olaszország: Genova; Franciaország: Párizs; USA: New York, Princeton, Shrewsbury, Boston, Chapel Hill, Dallas, San Antonio, Los Angeles, Denver, Chicago, Baltimore, Washington DC; Kanada: Québec, Montreal; NDK: Berlin, Potsdam, Jena – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
19. album	1960–1974	Szovjetunió: Moszkva, Kijev, Leningrád – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
20. album	1973	USA: Baltimore, Washington, Philadelphia, New York, Chicago, New Orleans, San Antonio – visiting professor.
21. album	1973	Hazafelé az USÁ-ból: Izland, Finnország, Luxemburg, Hollandia, Anglia, NSZK, Ausztria.
22. album	1975	Japán: Tokió, Yokohama, Fuji, Kyoto, Nara – szakmai program és körutazás.
23. album	1974–1975	USA: Atlanta, New Haven; India: Agra, Delhi, Simla; Svájc: Zuoz, Zürich – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
24. album	1976	Svájc: Bern; Jugoszlávia: Eszék; NSZK: Hamburg; Dánia: Koppenhága; Norvégia: Oslo – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
25. album	1977	Franciaország: Párizs; NSZK: Würzburg; Spanyolország: Madrid, Toledo, Cordoba, Sevilla, Gibraltár – nemzetközi konferenciák, kongresszusok.
26. album	1977–1979	Spanyolország: Torremolinos, Granada, Alicante, Valencia, Barcelona; Franciaország: Bordeaux, Arcachon, Párizs; Svájc: Zuoz, Lausanne, Genf; Kuba: Havanna; India: Delhi; Jugoszlávia: Belgrád, Dubrovnik; USA: Miami; NSZK: München; NDK: Erfurt; Csehszlovákia: Prága – nemzetközi konferenciák, kongresszusok, rendezvények.
27. album	1971–1980	Családi album IV.: régi ház, családi összejövetelek, nyaralások, munkatársak, külföldi és hazai vendégek.

28. album   1978–1982   Anatómiai Intézet albuma III.: előadások, konferenciák (Pécs, Berlin, Szeged), portrék, POTE Egyetemi Napok, anatómia farsang, POTE avatások, rektorság, kuopioi díszdoktor-avatás, külföldi vendégek.
29. album   1980   Svájc: Lausanne; Ausztrália: Melbourne, Adelaide; Japán: Yokohama; Egyiptom: Kairo, Szakkara, Abüdosz, Luxor, Théba, Karnak; Szovjetunió: Lvov; Finnország: Kuopio, Lahti – nemzetközi konferenciák, kongresszusok, rendezvények.
30. album   1981–1987   Családi album V.: József utcai ház, kert, belföldi nyaralások, hazai és külföldi vendégek, ünnepek.
31. album   1981   Törökország: Isztambul; Szovjetunió: Leningrád, Moszkva, Örményország, Grúzia, Üzbegisztán.
32. album   1982–1984   Svájc: Lausanne; Görögország körutazás; Finnország: Kuopio, Helsinki.
33. album   1982–1992   Anatómiai Intézet albuma IV.: POTE események, konferenciák, rektorság, külföldi kongresszusok.
34. album   1983–1984   Anglia-Skócia és NSZK, Hollandia, Ausztria körutazások.
35. album   1984–1987   NSZK: Augsburg; Ausztria: Innsbruck; Lengyelország: Varsó; Bulgária: Pleven; Ausztria–NSZK: St. Pölten, Kremsmünster, Steyr, Bad Ischl, Hallstadt, Mariazell, Bamberg, Bayreuth, Zell am See, Graz; Szovjetunió: Leningrád; Kanada: Vancouver; India: Delhi; Jugoszlávia: Belgrád, Crikvenica – nemzetközi konferenciák, kongresszusok, rendezvények.
36. album   1987–1992   Jugoszlávia: Zadar, Trogir, Split; Franciaország: Loire völgye; NSZK: Münster; Finnország: Helsinki; Nagy-Britannia: London; Izrael – nemzetközi konferenciák, kongresszusok, rendezvények.
37. album   1987–1993   Családi album VI.: családi ünnepek, rendezvények, nyaralások, vendégek.

38. album	1992–1998	Anatómiai Intézet albuma V.: ünnepségek, rendezvények, konferenciák. Külföldi és magyar vendégek.
39. album	1993–1999	Családi album VII.: családi ünnepségek, rendezvények, nyaralások, vendégek.
számozatlan album	1999–2003	Családi album VII.: családi ünnepségek, rendezvények, nyaralások, vendégek.
számozatlan album	2004	Flerkó Béla 80. születésnapjára megemlékezése a PTE ÁOK-on és a pécsi köztemetőben, emléktábla-avatás.